
UDK 050(497.6) Glas Hercegovca
811.124'04:050(497.6) Glas Hercegovca
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 13. VIII. 2007.

Pavao KNEZOVIĆ
Hrvatski studiji u Zagrebu

ANTIČKO I GLAS HERCEGOVCA

Sažetak

Kao i u ostalim tadašnjim hrvatskim listovima, antičko se u Glasu Hercegovca može razvrstati u dvije skupine. Prvu tvore povijest i civilizacija Grčke i Rima u starom vijeku, a drugu raznovrsna uporaba latinskoga jezika. Druga je kudikamo zastupljenija u mostarskom glasilu, a obje su rabljene u svrhu objašnjavanja suvremene situacije kao najjači i najuvjerljiviji argumenti ili kao najbolji primjeri, osobito domoljublja. Uporaba sentencija, dosjetaka, fraza i citata na latinskom jeziku tekstu daje i stilsku markiranost.

Ključne riječi: *Glas Hercegovca, antičko, Grčka, Rim, latinski jezik, sentencija.*

U Mostaru je od 1885. do 1896. godine dva puta tjedno izlazio *Glas Hercegovca*. Pregledao sam tih nepunih dvanaest godišta s namjerom vidjeti što je čitatelj mogao doznati o religiji i kulturi, znanosti i književnosti, povijesti i društvenom poretku, umjetnosti i arhitekturi antike u prvom redu mediteranskoga bazena. Sve informacije o antici i njezinoj civilizaciji što ih je donio *Glas Hercegovca* mogu se podijeliti u dvije skupine: jednu cjelinu tvore obavijesti o kulturi i povijesti grčko-rimskoga svijeta od 8. stoljeća prije Krista do propasti Zapadnoga Rimskog Carstva, a drugu latinski jezik i njegova mnogostruka uporaba. Razno-

---

vrsna uporaba latinskoga jezika u pojedinim priložima pridonosi njihovu stilskom markiranju koje najčešće pojačava njegovu persuazivnost i kredibilitet argumentacije. S obzirom na sve to, mostarsko se glasilo ne razlikuje od ostalih tadašnjih hrvatskih listova.

1.

Tijekom jedanaest i pol godina izlaženja *Glasa Hercegovca* tiskano je oko 1250 brojeva, no tek šesnaest brojeva donosi priloge u kojima se nalazi neka informacija o svijetu antike i njezinim znamenitim osobama. To je posve zanemarivo, osobito kada se pomisli na ukupan broj objavljenih priloga u ovom listu. Mostarsko glasilo dakle nije privlačila antika. Ipak su ti malobrojni prilozi zanimljivi i donekle vrijedni.

Prva vijest odnosi se na Pirinejski poluotok, a objavljena je 26. rujna 1885. pod naslovom "Španija". Tu se vrlo kratko spominje kako je Kartaga u njoj osnivala svoje kolonije i razvijala trgovinu, a pod vodstvom Hanibala, Hazdurbala i Hamilkara Kartažani su s obale prodrli u unutrašnjost poluotoka.

Ali sudbina Kartagine bijaše po udarcim drugog neprijatelja, da pane jer Rim nju svlada i morala se je nakon slavne obrane predati svomu rimskom gospodaru, nu ipak izgled Virijata i dogadjaj Numancije obilno su dokazali Rimljanima da za mnogo i mnogo doba njihovo osvojenje nemogaše se reći ni dovršeno ni mirno. Rimsko gospodstvo trajalo je dobra četiri vjeka pod republikom i do cara Onorija i kad porušivi zvuk oružja divljačkih naroda pogubi Rimljane u španjolskoj zemlji. (*GH*, II., 1885., 40, [1].)

Ovdje se lako može uočiti prikrivena usporedba sudbine bosansko-hercegovačkoga puka pod osmanskom i austrougarskom vlašću s usudom španjolskih zemalja (tj. naroda) pod punskim i rimskim jarmom.

Druga vijest objavljena je iduće godine u reportaži "Osvrt na Malu Aziju" koja je izlazila u sedam brojeva (*GH*, III., 1886., 44-50), ali se antičkoga razdoblja dotiče samo u 44. i 46. broju. Tu kaže da su u Scitiji "vile i junaci činili čudnovate zgodnetke" i da su "Omer, koji spjeva ona

junaštva, umni Talet, dostjni(!) Ezop, Herodot, Apek sinovi Male Azije” (*GH*, III., 1886., 44., [1]). Malo dalje, opisujući grčko tlo u Europi, kaže:

Ova je pokrajina glasovita s pogleda ratovah izmedju iztoka i zapada, koji dokazuju velike zgođe i nesgođe povjestničke. Još kad no kršćanska svjetlost prosja cieli sviet, ova zemlja otrese se Olimpijskih bogova, te prigrli novu svjetlost, tamo su Pavao i sv. Barnaba propoviedali evanđjelje i više puta proputovali Grčku u svakom smislju(!). (*GH*, III., 1886., 44., [1].)

Pisac ne navodi nijedno grčko mjesto niti osobu nego samo podsjeća da su se tu vodili grčko-perzijski ratovi, odnosno “ratovi između istoka i zapada”, što je fina aluzija na ratove s Osmanlijama na europskom tlu. Još više je to potencirano u sljedećoj rečenici gdje ističe pobjede kršćanstva nad poganskim ili olimpijskim bogovima. Usto, još se spominje da su Grčkom vladali rimski carevi među kojima se ističe Dioklecijan kao najžešći i posljednji progonitelj kršćana. U trećemu nastavku piše da su Rim i Carigrad “gotovo sasvim nakitili svoje spomenike samo pribavljanjem spomenikah iz Male Azije” (*GH*, III., 1886., 46., [1]). Zatim piše o amfiteatru u Nikeji (u Bitiniji, danas Iznik) povezujući ga s Plinijem Mlađim i carem Trajanom:

Teatar Nicenski suvremeni je mladom Pliniju, koji u svojim dopisim upravljenim na cesara Trajana nješto ob ovoj sgradnji napominje, a u sadanje doba najti ćeš ga sasvim izpetljana svodovim i stubam u velikim stečkim izradjenm izmedju kojih podiže se bujno bilje. (*Glas*, III., 1886., 46., [1].)¹

Točno nakon dvije godine (tj. 1888.) pojavljuje se članak “Rim i rimska prošlost” iz kojega se jedino može doznati da je “u prastaro doba, kadno Rim cvataše u najbujnijem cvatu neznabožtva, tamo svevišnji(!) posla svoja dva miljenika Petra i Pavla da u onom svietskom gradu sagrađe crkvu katoličku i utemelje kraljevstvo” i “da je sav rimski narod, sa svim svojim vladaocim na čelu, bio ustao protu ovoj dvojici miljenika božiji,

¹ Plinije Mlađi u 39. pismu desete knjige *Pisama Trajanu* opisuje tadašnje stanje nicejskoga amfiteatra (“Theatrum, domine, Nicaeae maxima iam parte constructum...” C. Plinii Caecilii Secundi *Epistularum liber decimus ad Traianum imperatorem cum eiusdem responsis*, 39, 1).

da njih i njihov nauk u mračilo stave” (*GH*, V., 1888., 46., [1]). Taj je članak manje razočaranje nego upozorenje na jaku razliku romantičarskoga krtistocentričkog poimanje Rima i rimske povijesti od suvremenoga. Donekle se to prešućivanje poganskoga razdoblja rimske prošlosti može opravdati jer se pisac usredotočio na proslavu slavenskih apostola, svete braće Ćirila i Metoda u Rimu.

U sedmom godištu (1890.) jedino se susreće prijevod pripovijetke *Mudra Penelopa* Antonija Canofila² s talijanskoga, ali ta Penelopa s poznatom nam vjernom Odisejevom suprugom nema ništa zajedničkoga osim imena.

U rugalici “Posrbici Anti Stražičiću” spominju se muze i otac povijesti Herodot u izrazitoj vezi sa suvremenim događajima.³ Usto, čitatelj *Glasa Hercegovca* mogao je doznati dvije čudne tvrdnje o Aleksandru Velikom. Josip Dobroslav Božić spominje ga kao kralja Armenije, Ibernije, Albanije i Armenije.⁴ A drugi put već u naslovu “Aleksandar Veliki – Srbin”, kako piše *Glas Hercegovca*, to je tvrdio neki profesor u vinkovačkoj gimnaziji.⁵

Čestitajući imendan fra Grgi Martiću 1892. godine, fra Alojz Petrić spominje hrabroga Leonidu i pjesnika Homera:

2 *GH* pogrešno navodi autorovo prezime: “Ova pripoviest uzeta iz talijanskog djela: *Il lucidarie evangelice discorsi predicabili* dal P. Antonio Confile Venetia 1676.” (*GH*, VII., 18890., 8., [1-2].) To je zbirka propovijedi: Antonio CANOFILO, *Il Lucidario Evangelico. Discorsi Predicabili. Sopra lo quatro Domeniche dell' Avvento, le sei dopñ l' Epifania, le cinque dopo Pasqua, e le Ventiquattro dopo la Pentecoste*. Venetia, Pezzana, 1676., 477 str. 8°.

3 “Kako nekoć kad ga dvore Herodota starog Muze, | Povjestnika sviju oca; od radosti liju suze, | Jer su našle opet muža kojega su vriedne one, | Jer su našle tebe muža – Stražičiću, oj Antone. | Hosana Stražičiću!” (*GH*, VIII., 1891., 23., [1].)

4 “Kralj kavkaza, Armenije, Ibenrine (Iberia), Albanije i Armenije imenom Aleksandro Veliki učinio je da vlada Ibeima i Albanasima (322 g. pr. Kr.) njegov general Azod, al s naročitom zapovjedi da se ta plemena klanjaju suncu, mjesecu i zvjezdama stajačicama (5 planeta) i da priznaju jednog nevidljivog stvorca.” (*GH*, VIII., 1891., 4., [2].)

5 “Pišu ‘Hrvatskom Branku’ iz Vinkovaca da je neki ondašnji profesor na ondašnjoj gimnaziji predavao svojim djacima da je i Aleksandar Veliki bio Srbin. Na to je ustao neki djak i upitao ga: A kako to gospodine profesore može biti, kad je Aleksandar Veliki živio 300 godina prije Hrista, a Srbi 700 godina poslije poroda Hristova dodjoše ovamo! Nu tome profesor odreza: Ti mene nemaš za to pitati, već imaš slušati, što ja kažem! To može samo kosovski doseljenik prof. reći, pa da onda zaista nije živa istina da već kosovski doseljenici ne znadu što čine, nego da upravo lududu (sic!)” (*GH*, X., 1893., 4., [1].)

Mi se radujemo ovoj s godi kao ozebnik sunčevu sjaju, kao bilje zlato- i srebro-likoj rosi. Ti božanski naš Omiru, ti divni pjevče naših Leonida jesi za nas sunce jarko, jer ko što ono ogrieva žarkim zrakama svakog ozebnika, tako i ti svojim krilatim riečima, svojom bogoduhom poezijom ogrievaš sve nas, a na osob duhove što su vilam miljenici. (*GH*, IX., 1892., 21., [2].)

Poput Petrića, oduševljen je i urednik *Glasa Hercegovca* uspoređujući snagu i ljepotu latinskoga izraza u enciklici pape Lava XIII. gdje rabi “slog božanstvenog Platona” i harmonizira Ciceronovu eleganciju i Tacitovu jezgrovitost s izrazom prvih otaca svete Crkve i zato “*ta te latinština začarava*”.⁶ Te laskave epitete – Platon, Ciceron, Tacit i Homer – ne duguju autorovu uvjerenju koliko papi i Martiću koje on s njima uspoređuje.

Najkonkretnije priznanje grčke mudrosti i razboritosti nalazi se u člancima “Perom i olovkom” Ivana Milićevića. U prvom izrijekom tvrdi:

Grci bijahu najmudriji od svih naroda ali ujedno i najrazboritiji. Razboritost nalazimo kod svih veleuma ma kojega vieka i naroda pa bili oni medju sobom posve različiti, npr. Sokrates i Shakespeare, Gundulić i Preradović, Starčević i Strossmayer. (*GH*, XI., 1894., 32., [1].)

Pozivajući se na Schillera, u nastavku uspostavlja jednakost između razumnosti i Grka, odnosno *grčtva*:

Heleni su dakle razumni; narod taj bijaše mudar i uvidjavan. Imade pravoga grčtva i pseudogrčtva. ‘Grčtvo što bijaše ono? Razum i umjerenost i bistrina,’ kaže Schiller. To je pravo grčtvo, jer se temelji na razumu. U ovom pogledu i pravcu moramo sliediti Grke.

I odmah pojašnjava drugi pojam:

6 “Jezik je latinski, ali slog božanstvenog Platona i Lava XIII. U latinštini enciklike harmoniziraju Cicero, Tacit i prvi otci svete crkve. Ta te latinština začarava. Tko pozna latinski, a traži prevod ove enciklike, taj griješi. Prievodi, koje smo pročitali, nisu nego bliedi odsjevi one veličanstvene, incisive, elegantne jezgrovitosti, kojim je papa zaodjenuo svoje velike, duboke i evangjeoske misli.” (*GH*, VIII., 1891., 37., [1].)

Graeca fides, nulla fides, to je ono pseudogrčtvo, ovoga grčtva imademo i kod nas, jer se kaže: *Ni u tikvi suda, ni u vlahu druga*. Otresimo ga se!" (GH, XI., 1894., 33., [1].)

Pohvale grčkoj umnosti i razboritosti rabe se za snažno poticanje na prekidanje svih odnosa sa svima onima koji posjeduju osobinu "pseudogrčtva". Autor priloga jasno se distancira od iluzija romantičara i zagovara realizam u političkom životu, a možda i u književnosti jer se zalaže da se u svemu slijedi razum. Ivan Milićević pripada onoj mladoj generaciji koja je bila kadra javno spaliti mađarsku zastavu ne predajući pred svemoćnim Kuhenom i Kallayem.⁷

Od svih grčkih i rimskih znamenitih likova jedino je osobitu pozornost mostarskoga glasila privukao Lucije Kvincije Cincinat⁸, prototip domoljuba u službi naroda, kojega je svojim čitateljima predstavilo u pjesmi znakovita naslova "Slavni orač" (GH, VIII., 1891., 32., [2]-[3]). Pjesma od 20 kvartina u šestercima ispjevao je neki slabiji stihotvorac potpisan pseudonimom Odisej i popratio je zanimljivom bilješkom u kojoj je biranim riječima pojasnio okolnosti i vrijeme odvijanja radnje u pjesmi.⁹ Pjesnik iznad svega ističe Cincinatovu skromnost, čestitost i beskompromisnu ljubav prema domovini. Kada se Rim našao u strašnoj opasnosti, senat je Cincinata imenovao diktatorom i poslao glasnika po njega. Došavši u neko selo u koje su ga naputili, glasnik se čudi da u tako zabačenom i zapuštenom selu živi tako važna osoba koja jedina zna i može spasiti državu.

---

7 Realizam u hrvatskoj književnosti vezan je s usponom pravaštva u osamdesetim godinama. Usp. JEŽIĆ, 1993., 266-278; SOLAR, 2003., 264.

8 Lucija Kvincija Cincinata (Lucius Quinctius Cincinnatus), prema legendi koja se nalazi kod Tita Livija u djelu *Ab Urbe condita* (lib. 3, c. 12, 19-20 i 26), pozvali su s oranja da se primi diktature jer su 458. prije Krista Ekvi opkolili rimsku vojsku. Obavivši uspješno povjereni zadatak za 16 dana, odrekao se diktature. Ponovno je izabran za diktatora 439. prije Krista kada su patriciji optužili bogatoga plebejca Spurija Melija da se želi dokopati vlasti.

9 "Kad su Ekvi, da osвете svoje saveznike Volsce obkolili rimsku vojsku na gori Algidu god. 458. pr. Kr. tada se Rimljani silno prepadoše, te izaberu za diktatora vrsnoga ali skromnoga Lucija Kvintija Cincinata. Glasnik, koji mu tu vijest imao javiti, zateče ga kako ore svoju malu oranicu. Čim Cincinat shvati da se radi o opasnosti mile domovine pohiti brže bolje u Rim – sabere vojsku na Martovu polju, iznebuha napadne neprijatelje i hametom ih potuče. Poslije slavne pobjede ugje (sic!) u Rim kao triumfator – a za time se vrati na svoje malo imanje te se lati obradjivanja svoje njivice." (GH, VIII., 1891., 32., [2-3].)

Rekoše mi kuća
Tude ima jedna,
Cincinata kuća
Čestita i vrjedna.

3.
“Poslaše me do njeg
Da mu javim glasa
Izabra ga senat
Da Rimu dâ spasa.”

6.
“Velidu da nikog
Takog neimade,
Da kao Cincinat
Rim spasiti znade.”

8.
Kad su došli blizu
Do onoga mjesta,
Do koga je mogla
Ić i ljepša cesta.

9.
Zapitaše jednog
Oro njivu što je

Cincinata kuća
Da im kaže – ko je?

10.
Pridigne se orač
Otre lice znojno,
Pa im onda reče
Mirno i spokojno:

11.
“Eto, ljudi, šta je
Pitate li za me,
Koja dobra sreća
Uputi vas na me?”

12.
Obojica oni –
Ostadoše tudi
Zapanjeni kao
Da su čisto ludi.

13.
Istina je n'jesu
Nadali se sjaju,
Al im ni to nebje
Umu ni na kraju.

(GH, VIII., 1891., 32., [2-3].)

Kada je Lucije Kvint shvatio zbog čega je glasnik došao i što se od njega očekuje, ostavi plug i “*Na brzu se ruku / Na kljuse povadi*” i već isti dan bijaše u Rimu.¹⁰ I, hametice porazivši neprijatelje, oslobodi Rim i

¹⁰ “I odkasa, vrcem / Put viečitog grada / Uprav stiže tamo, /Kad sunce zapada.” (GH, VIII., 1891., 32., [2-3].)

milu domovinu od opasnosti. Tada se odreče diktatorske vlasti i ponovno se vrati u svoje selo k svojoj njivi i prihvati se seoskih poslova:

*Za tijem se lijepo
Svojoj kući vrati,
Omiljenog pluga
Iznova se lati.*

Mostarsko je glasilo svojim čitateljima predočilo Lucija Kvincija Cincinata kao uzor iskrene ljubavi prema domovini, a samo nekoliko brojeva prije narugalo se oholom i nemoralnom *posrbici Anti Stražičiću* koji nije prezao poslužiti se svim nedopuštenim i nemoralnim sredstvima da bi se dokopao visokih položaja vlasti “*usred Sarajgrada, u stolici Bosne mile*” (GH, VIII., 1891., 23., [1]).

2.

Drugu cjelinu tvori raznovrsna uporaba latinskoga jezika i znatno je obimnija od spomena na svijet antike. U *Glasi Hercegovca* na latinskom se jeziku mogu pročitati naslovi članaka, mudre izreke, fraze, stručni termini, naslovi djela i razni citati koji se donose kao dokazi iznesenih tvrdnjâ te tuđice što su nastale iz latinskoga i grčkoga jezika. Međutim, najneočekivaniji su stihovi i zgodne šale na latinskome, a i toga ima. Doduše, te veze s antikom nisu frekventne kao u *Katoličkoj Dalmaciji* u kojoj se mogu naći gotovo čitave stranice otisnute na latinskom jeziku.

Za naslove pojedinih članaka devet su puta uporabljene sentencije na latinskome. Pišući o provali neke čete Crnogoraca u kotar Bileće, za naslov rabi Horacijevu¹¹ izreku: *Parturiunt montes nascetur ridiculus mus* jer “iz male ove čete proizvadjâ ista [tj. *Neue Freue Presse*] čitavu vojsku” (GH, V., 1888., 22., [1-2]). U tri broja iz 1892. urednik (?) se lista obračunava s nekim Bošnjakom pod naslovom “Doksomanija ili Vanitas Vanitatum” (GH, IX., 1892., 71-73, [2-3]) naglašavajući time njegovu bolesnu težnju da se pod svaku cijenu istakne, a to je taština nad taština-

---

11 Horatius Flaccus, Quintus: *Ars poetica*, 139.

ma.¹² Vrlo žučan članak, a takvih je u *Glasi Hercegovca* ponajviše, kojim polemizira s Bošnjakom naslovio je modificiranom izrekom *Non verba sed facta*, a završava ga rečenicom:

Kad se to dogodi uvjereni smo nestat će 'Bošnjaka' na isti način kao i brata mu famoznoga 'Napredka', a dotle ako 'Bošnjak' baš želi lomiti koplje s nama, slobodno mu; nu uz taj uvjet da budu *non verba sed facta*,¹³ t.j. da netjera sofizam nego neka donese u obranu svoje povjestne činjenice, istinite i neopovržive, a ne trice i kućine efemernih i dvojbenih osoba. Toliko za ovaj put. (*GH*, X., (1893., 9, [1-2].)

Polemiku oko srpskoga imena naslovio je "Psychopatia Serbica" (*GH*, X., 1893., 80., [1]), dok izvješće o stanju u Srbiji ima naslov "Serbicae res", a zaključuje ga riječima: "Srbija s dana na dan koraca konačnoj svojoj propasti." (*GH*, XII., 11895., 86., [1].)

Obavijest o smrti pruskoga kralja i njemačkoga cara Vilima II. Hohenzollerna donosi pod naslovom "Et mortuus est" (*GH*, V., 1888., 12., [1]), dok o proslavi rođendana cara Franje Josipa I. izvješćuje pod njegovim geslom "Viribus unitis" (*GH*, V., 1888., 35., [1]). Još se u pripovijesti "Učiteljeva kći" nalazi podnaslov "Evangelium aeternum" koji spisateljica¹⁴ na početku objašnjava: "Vi razumijete ono drevno evanđelje o svemogućnosti majke – prirode, o kojoj nam govori zvuk vihora, žubor potoka, veličajnost nebeskoga svoda i kucaj našega srca?" (*GH*, VII., 1890., 51., 52. i 54., [2].)

U životopisu "Ferdinand Lesseps" uzeta je kao moto fraza: *Tempora mutantur...* (*GH*, X., 1893., 19., [2]) dok je u reportaži "Poslije dubrovačke slave" moto: *Quousque tandem...* (*GH*, X., 1893., 80., [1]). Time autor retorički pita Srbe kada će već prestati svojatati pjesnika Ivana Gundulića i Dubrovnik, kao što je na početku prvoga govora *In Catilinam* Ciceron doviknuo Katilini dokad će iskušavati strpljivost rimskoga konzula, senata i naroda. U svakoj uporabi sentencije stvaraju dodatno

12 Propovjednik svoj proslov počinje riječima: "Vanitas vanitatum..." (Prop 1,1).

13 Izreka zapravo glasi: "Res, non verba." Autor je obrnuo dijelove izreke jer njegovi protivnici samo iznose tvrdnje bez valjanih dokaza.

14 Ida Marie Louise Friederike Gustava Gräfin von Hahn, poznatija kao Ida von Hahn-Hahn (1805.-1880.), njemačka pjesnikinja i spisateljica.

stilsko obilježje i obogaćuju ga specifičnom figurom učenosti koju rado konzumira čitateljstvo jer u njega nešto novo (možda i nerazumljivo) pobuđuje osjećaj da je to i uzvišeno. Tako ti prilozima sa sentencijama, koje su redovito i vrstom tiskanih slova markirane, privlače veću pozornost čitateljstva i time ostvaruju svoj glavni cilj: da ih se pročita i da prenesu poruku.

U *Glasi Hercegovca* urednikovi su polemički prilozima najčešće protkani mudrim izrekama na latinskom jeziku. Tako u rubrici “Razbistrimo” br. XVIII dva puta upotrebljava izreku: *De mortuis nihil nisi bene* (GH, VIII., 1891., 11., [1]).¹⁵ Ta se izreka pripisuje Hilonu, a zapisao ju je prvi Diogen Laertski od koga su je prenijeli Demosten i Plutarh, a potom Ciceron i Valerije Maksim. Iz članka se doznaje da ta izreka vrijedi za svakoga preminula čovjeka, ali se ne može reći za don Mihovila Pavlinovića “jer je Pavlinović još živ, dakako da je živ, jer sa svojom značajnošću i sa svojim neumrlim djelima živiće do vjeka”. Tim je paradoksom još više naglašena suprotnost između navodnoga “životinjskog govora” Naprednjakovića o “jednom uzor čovjeku i pravom ljudskom značaju našem nezaboravnom Pavlinoviću” jer je ovaj drugi postajao besmrtn dok je taj “veleučeni djetić Naprednjaković još krmelje otirao i golokrak u zapečku po prašini puzao”.

U članku “Spomen prijatelju – pravno historička razprava” moglo bi se reći da se autor, mladi Ivan Milićev[ić] upravo razmeće uporabom latinskih mudrih izreka jer ih u kratkom tekstu donosi čak pet, a nijednu nije preveo: *Eligit quia placet* (*Izabrao je jer mu se sviđa*), *Non! Quia non placet!* (*Ne! Jer mu se ne sviđa*), *Mus ridiculus!* (*Smiješni miš!*), zatim *Historia[e] est prima lex, ne quid falsi ducatur* (*Prvi je zakon povijesti, da se nešto lažno ne navodi.*) i *De gustibus non est disputandum!* (*O ukusima ne treba raspravljati!*), a tu su još i pojmovi: gordijski čvor, fantastične nauke, historični podatci, tlo kulturne Europe, zlatne Cice-

---

15 “Red dodje i na Vuka, ali ne mislite na onog nedužnoga vuka u gori zelenoj, nego na onoga drugoga velikoga Vuka. (...) Da zbilja kada smo tu moramo kazati, kako nas je liepo gosp. Naprednjak poučio u jednom svojem broju: *De mortuis nihil nisi bene*. To smo mi znali još onda dok je veleučenjaka Naprednjaković krmelje otirao i golokrak u zapečku po prašini puzao...” (GH, VIII., 1891., 11., [1].)

ronove riječi, parcijalist, historik itd.¹⁶ Ogorčen pogubnim i fantastičnim naukama i kontradiktornim raspravama oko hrvatske narodnosti u Hrvatskoj, a posebice u Bosni, autor je više godina pažljivo proučavao “naše najbolje istorike i razlučio dobro od zla, istinu od laži” pa iz dna svoga srca savjetuje Hrvatima u Hrvatskoj i Bosni da “prigrle ono što je **Hrvat** i ništ[a] više!”. Neka se ugledaju na ostale europske narode koji “jednodušno brane i štite svoju milu narodnost i svim ju srcem kako svoje najdragocienije blago čuvaju, te ne imaju nikakvih međusobnih razmirica, ne samo historičnim podaci, nego i narodnom tradicijom, da moraju biti ono, što su i što im zdrav razum kazuje” (*GH*, VIII., 1891., 22., [1]). Nasuprot tome, “u nas Hrvata svakim danom sve to veće razmirice bivaju glede naše mile narodnosti, te tim ciepaju svoj mili narod na više česti, što je pogubno!”. U Bosni je stanje još gore jer je tamo to “jedan gordijski čvor zabludjenim fanaticim, koji kao zasliepljene krtice ništa ne pripoznaju od svoga gusta (*Eligit quia placet.*) Oh to je grozno!”. Zato ih podsjeća na zlatne Ciceronove riječi: “*Historia[e] est prima lex, ne quid falsi ducatur*”¹⁷ jer su “zavedeni mitom i čašću skrenuli s puta istine” (*GH*, VIII., 1891., 22., [1]). I sam autor naglašava da “Bosna u današnjem vremenu jest u sredini političkog razvitka”.

16 “A Bosna? O tom je razgovor! O tom je jedan gordijski čvor zabludjenim fanaticim, koji kao zasliepljene krtice ništa ne pripoznaju od svoga gusta (*Eligit quia placet.*) Oh to je grozno! Mnogi svjetski historici sve svoje sile upotrebiše da razrieše taj gordijski čvor, ali žalibože, od tih, mnogi, ol su bili *parcialiste*, te više naginjali na svojakanje tuđih prava, koji su ga i prilično razriešili, a to sliepe krtice ne pripoznaše, nego samo odgovoriše: *Non! Quia non placet! (Mus ridiculus!)* - Istina, da je suviše ob ovoj stvari pisati, jer čovjek, ako je iole iskren, to mora primiti ono, što mu razlog nalaže! Ove moje rieči želio bi da unidju u srce svakom čovjeku, bilo panbošnjaku ili nadrisrbiću; jer uprav prozhode iz dna moga mladenačkog srca i jer smo ob ovoj stvari za sigurno osvjedočen baveć se i prosudjujuć kroz više godina naše najbolje istorike i razlučujuć dobro od zla, laž od istine, itd. - Bosna u današnjem vremenu jest u sredini političkog razvitka, naginjajući sad na srbsku, sad na bosansku, sad opet na hrvatsku! Nu, mnogi historici pišući o toj, toli znamenitoj stvari, nisu se u strogom smislu držali one zlatne Ciceronove: *Historia[e] est prima lex, ne quid falsi ducatur*, nego zavedeni mitom i čašću skrenuli su s puta istine, a i nadalje su se kitili i dičili imenom ‘historik’, ali ob ovim ću samo reći: *De gustibus non est disputandum!* Pa čitatelju dobro sudi i misli! - Narod se jedan od drugog razlučuje jezikom, običaji i međusobni odnošaji...” (*GH*, VIII., 1891., 22., [1].)

17 U Cicerona taj postulat zapravo glasi: “*Nam quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat.*” *De oratore*, 62.

Latinski se dakle u suvremenim raspravama rabi kao najuvjerljivija argumentacija.

Pitanja narodnosti najčešća je tema priloga u *Glasu Hercegovca*. Osobito se žučno reagiralo na “fantazije pok. fra Ante Kneževića o kojazih bosanstva” (*GH*, IX., 1892., 10., [1]). Kada je netko ustvrdio da se na “bosanskoj vjeri” može “osnivati narodnost”, uredništvo lista odgovara:

Mi samo na ovo ovliko odgovaramo. I Atenska i spartanska prošlost bijaše slavna i kud i kamo više nego li bosanska, ali ni jednim ni drugim nepade na um, da sebi stvore atensku ili spartansku narodnost, nego oni uvijek ostadoše vjerni svojoj grčkoj narodnosti i svome elenskom imenu. (*GH*, VIII., 1891., 14., [2].)

Drugi put za osporavanje takve ideje citira fra Marijana Šunjića:

Šunjić priznaje da smo mi u Bosni, kao Hrvati, sklopili s ugarskim kraljem Kolomanom ugovor 1102. kada piše: ‘Tercenti et septuaginta jam sunt anni, Imperator semper Auguste Vosque Inclyti feluces Hungariae Ordines! Quod pars Vestri fausta esse desierimus (sic!)’.¹⁸ Tude dakle piše fratar biskup na cara Franju I. i to 1834. da i mi spadamo na krunovine sv. Stjepana... (*GH*, IX., 1892., 10., [1].)

U istom se članku citira i tri stiha iz pjesme “Elegia in novo anno” fra Blaža Josića.¹⁹ U tome broju nalazi se pismo koje je potpisao *Kallisthene*, a upućeno je “*Sinu ponosne Bosne* iz Bihaća na njegov dopis u br. 9 ‘*Bošnjaka*’ o. g.”. Tu već na početku piše: “smatram dužnošću da izrečem

---

18 Kovačić među Šunjićevim djelima navodi: “Augusto Austriae impertori regique apostolico Francisco primo et nobili Pannoniae genti a Provincia Bosna Argentina grati testificatio exhibita xenii adinstar recurre anno Domini MDCCCXXXIV, Buda, Typis Regiae scientiarum universitatis Hungaricae, [1833].” KOVAČIĆ, 1991., 309.

19 “Josić u svojih *Elegijah*, prem opjeva poviest i žalosnu sudbinu Bosne, ipak se ne zove Bošnjakom, već onako kako se onda i Hrvati nazivaše, jer je znao da smo isti narod s njimi; on dapače ne pozna razlike ni medju Srbstvom i Hrvatstvom, to je njemu svejedno, on pjeva: ‘Non agimus nos de discrimine nominis istihic: | Illyrus anne forem? Serbne vocandus ero? | ... Cuilibet hinc Nomen: quod quis amat, sit ei!’ - fra Blaž Josić, naš latinski pjesnik, je odviše liberalan prema srbstvu i da sad tako piše, mi bi ga odpravili u ‘bzorašku’sektu; ama on ipak priznaje, da su se dva, samo dva, poviešću razlučena, a inače ista naroda biva u pravu Srbiju, te ostale naše pokrajine naselili.” (*GH*, IX., 1892., 10., [1].)

svoje duboko sažaljenje, što ‘sin ponosne Bosne’ onako neponosno piše”. Potom nastavlja:

Knežević [tj. fra Ante] kategorično izjavljuje da neki ‘dična imena Bosne i Bošnjaka’ pogrdjuju, a nije dokazao, koji su to ‘neki’, i u kojem se smislu odbacuje ime Bosne i Bošnjaka. Filozof veli: *Qui bene distinguit, bene docet*. Ne tako, gospodo! Vi kad nam to predbacujete činite falaciju, što ju logika zove *a dicto secundum quid, ad dictum simpliciter*. Mi štujemo ime Bosne i Bošnjaka kao pokrajinsko, ali kao narodnostno, jer ga povijest i tradicija zabacuju, odbacujemo i preziremo, kao *komentum* iznašast na zavaravanje i upropašćivanje milog nam naroda. (*GH*, IX., 1892., 22, [2].)

S pitanjem narodnosti najtješnje je povezano određivanje granica za koje urednik *Glasa Hercegovca* kaže:

Granice domovine ne leže samo na zemljovidu, granice domovine rišu se krvlju, u osjećajima naroda, *charta cordis* odlučuje a ne *charta atlantis*. Ona prva dalje dopire kod nas Hrvata nego ova druga. Nastojmo da ova druga dostigne onu prvu. Čim prije, tim bolje”. (*GH*, XI., 1894., 31., [2].)

Bile su to vrlo mučne i žučne razmirice, pa i svade i politikantska nadmetanja oko utvrđivanja jasnih sastavnica koje tvore pojam narodnosti, a poznato je da je Kallay na sve moguće načine htio na prostoru Bosne i Hercegovine uspostaviti naciju Bošnjaka.

3.

Najobimniji tekstovi tiskani u *Glasi Hercegovca* na latinskom jeziku, osim pjesme fra Mate Prskala, citati su dokumenata i djela najuglednijih autora.²⁰ U životopisu hrvatskoga epskog pjesnika Franje

²⁰ Uz *Pjesme Mate Kapora* u pjesnikovu životopisu za dokaz o tome kada je i gdje rođen citira maticu krštenih župe Korčule: “V. Bapt. – Anno Dni 1789. Die prima Mensis Mag, Matheus, Maria Alojsius filius Mri Marci Antonii Capor filii qu. Doni Joannis et Joannae filiae qu. Prottomri Joannis Lovrichevich conjugum hujus civitatis hodie portatus fuit ad hanc cathedralem Aecclesiam (sic!) eique suepletae (sic!) fuerunt reliquiae sacrao (sic!) baptismales Coeremoniae p. Rum Dnum Archidiaconum Can.um Dominicum Beor vicarium eplem. qui tamen infans die prima prox. Prae. Mensis Januarii et eadem die baptizatus fuit ob iminens mortis periculnm (sic!) in domo ab adm. Dno. Mansionario Cosma Andrijch – Assisten-

Wenera²¹ “Murad Efendi” donosi natpis sa “zlatne kolajne što mu je holandezki kralj dao na čast kovati u težini od 55 dukata sa njegovim likom” 1881. godine: “Viro illustri Murad Efendi Imp. Turcarum Legato qui cuncta sua opera dramatica Lugduni Batavorum una edidit dd. Rex anno MDCCCLXXXI..” (*GH*, XI., 1894., 4., [1]). Latinski tekst nije pravilno predočen čitateljstvu jer ga je trebalo otisnuti kapitalom, a ne običnim slovima. Taj je tekst upotrijebljen samo da bi stvorio začudnost jer se njime ne povećava brojnost informacija nego samo daje lažna patina arhaičnosti.

U prikazu povijesti franjevačkoga samostana u Kreševu (“Povjestničke crtice o Kreševu i samostanu sv. Katarine dj. i muč.”), kako bi čitatelja uvjerio u tvrdnje da je u tome samostanu 1141. godine bila i biskupska stolica biskupa Vladislava, pisac prikaza posegnuo je za glasovitim djelom *Illyricum sacrum* Daniela Farlatija pa citira:

Farlati Illy. Sacr. t. IV. p. 43. Sedem episcopalem (Vladislaus) ut reperio in adversis Mss. Riceputi, apud Kresceum constituit, in urbe Verbasio et Bosnae amnibus fere intermedia, quae tunc numero tectorum et incolarum frequentia copiaque divitiarum florebat. (*GH*, XIII., (1896), 50., [2].)

Međutim, tjedan dana poslije taj se isti biskup nalazi na kraljevskoj skupštini održanoj u Konjicu 1446. godine:

tes dictis Coeremoniis fuerunt Mansionarius supradictus et Nob. Dna. Magdalena Armeni uxor Nob. Dni. Jacobi Spanich filii spect. Nob. Dni. Francisci de comitib. Spanich. Ita est. – Ego Can. Dni. Petrovich Parochus.” (*GH*, III., 1886., 34., [1].)

- 21 “Mnogo hvaljeni hrvatski i epski pjesnik, inače Franjo Werner rodio se 20. svibnja 1836. u Zagrebu od otca Franje Wenera i majke Eleonore rođ. Pfeifer. (...) Nauke učio u Zagrebu i Beču. Vratio se u Zagreb zahtjevaše od otca da ga dade u ljekarnu (...) ali nemirna duha ostavi ju [ljekarnu] i posveti se slikarstvu. Otac ga dade opet u Beč. (...) Ali ne minu ni pola druge godine etoti ocu molbe da mu se dozvoli asentovati u Kaiserhusare. Otac potpisa revers. (...) Kadet dodje u Zagreb na dopust, pa se pokaže u krasnoj uniformi. U to doba bio u Zagrebu Circus Careé. On se zaljubi u jednu liepu jahačicu, zaboraviv na stroge vojničke propise, i pobježe s njom u Carigrad. Potucav se od nemila do nedraga, lati se u Carigradu ozbiljno posla. Poturči se i dobije ime Murad. Znajući šest jezika znadjaše doći u sultanovu milost i postade instruktorom. (...) i tako je napredovao da je postao tajnikom ministra za unutarnje poslove, a potom bio konzul u Palermu i poslanik u Temišvaru. Od godine 1874. do 1877. bio je turskim generalnim konzulom u Draždjanih, a onda je došao kao ministerresident u Haag gdje je 12. rujna 1881. na griži umro.” (*GH*, XI., 1894., 4., [1].)

U skupštini koja se je pod presedanjem samoga kralja *Stjepana Pome* (sic!)²² na svetkovinu sv. Ivana Krstitelja obdržavala u Konjicu god. 1446. desiše se tada uz njega i velmože iz sve Bosne, među kojima se je uz *časne u Isusu otce franjevce*²³ nalazio sâm ‘poštovani u Isukrstu otac gosp. *Vladimir Vladmirović*,²⁴ kreševski biskup i neretvanske crkve grčkoga obreda, naš dvorski tajnik grčke književnosti i zakona naučitelj (doctor) i vjerni naš... (GH, XIII., (1896), 52., [1]).

Iako nitko iole razuman ne može povjerovati da je isti čovjek, pa bio on i biskup, sjedio na biskupskoj stolici od 1141. do 1446. godine, ipak pisac prikaza citira povelju koju je izmislio fra Luka Vladmirović. Da bi čitatelja uvjerio u nevjerojatno, poziva se na uglednoga povjesničara crkvene povijesti Daniela Farlatija. Vrlo čudan previd uredništva, blago rečeno.

Kada je urednik radi liječenja kostobolje bio u toplicama u Topuskom 1887. godine, prelistao je album lječilišta i iz njega prepisao neke pjesmiće i zanimljivije dojmove napisane na hrvatskome, njemačkome i latinskome. Tako je u rubrici “S moga putovanja” objavio i epigram sastavljen u elegijskim distisima na latinskome. Taj prigodni epigram ispjevao je i u album zapisao 14. srpnja 1865. pravnik Antun Molnar (“Topuskae die 14. 7. 1865 Dr Ant. Molnar / Juris prof. Zagrab”), a glasi:

Cisternes olim celebrem tennere (!) Topuskam
Antea Romanae gloria gentis erat!
Nunc veteris molis tantummodo rudera monstat;
Est clarum a thermis nunc quoque nomen habet. (GH, IV., 1887., 43., [1].)

22 Najvjerojatnije je tiskarskom pogriješkom otisnuto *Poma* umjesto *Toma*. Međutim, bosanski kralj 1441. nije bio Stjepan Tomaš Ostojić nego Stjepan Tvrtko II. koji je kraljevao do listopada 1443.

23 U bilješci dodaje: “Farlati Illyr. sacr. t. IV. p. 69. Praesentibus Reverendis in Christo ac clarissimis Patribus ordinis s. Francisci Michaelae Jadrensi, vicario Bosnae fratrum praedicti Ordinis.” (GH, XIII., (1896), 52., [1].)

24 U bilješci donosi: “Idem ibidem: Datum Cognitii per manus Reverendi P. in Christo D. *Villemiri* (sic!) *Vladimirovich*, episcopi *Krescoviensis* et Narentinarum Ecclesiarum Graecanici ritus, aulae nostrae secretarius et graecanicarum litterarum ac legum Doctoris et fidelis nostri.” (GH, XIII., (1896), 52., [1].)

Zgodna latinska pjesmica najvjerojatnije je plod školskih vježbâ²⁵ na kojima stihotvorac i nije najbolje svladao metriku.

U *Glasu Hercegovca* tiskani su prijevodi Tugomira Alaupovića prigodnih pjesama fra Ive Mihailovića iz Požege i fra Petra Lipanovića iz Fojnice koje su na latinskom jeziku ispjevali prigodom izbora za biskupa fra Jeronima Lučića iz Vareša. Pjesme su zajedno s *Pisankom* Augustina Vlastelinovića²⁶ bile tiskane 1637. godine u Rimu. Tu vrlo rijetku knjižicu pronašao je negdje u Rimu fra Euzebije Fermendžin i prijepis dostavio uredništvu *Franjevačkoga glasnika*. Urednik glasnika fra Ignacije Strukić objavio je 1895. godine kompletnu knjižicu s Alaupovićevim prijevodom i Fermendžinovim bilješkama, a *Glas Hercegovca* prenio je samo Vlastelinovićevu *Pisanku* i prijevode pjesama Mihailovića i Lipanovića (*GH*, XII., 1895., 22-23), dok one fra Martina Brguljanina i fra Tadije Vukušića nije objavio iako je iz bilježaka nedvojbeno da je fra Tadija Vukušić (vjerojatnije Vukšić) Hercegovac.²⁷ Uredništvo vjerojatno nije htjelo opterećivati čitateljstvo nešto dužim pjesmama na latinskome, zato je izostavilo fra Tadijine elegije čiji naslov glasi: "In gratitudinis memoriam pangebatur Reverendus pater fr. Thadaeus Wcvscich ord. min. de obs. Prov. Bosnae Argentinae olim custos" ("Iz harnosti spjevao o. fra Tadija Vukušić Reda sv. Frane Prov. Bosne srebrene njegovda kuštod")²⁸ i ostale tri pjesme. S toga gledišta iznimka je prigodnica fra Mate Prskala²⁹: *De*

25 Usp. "Sequente elucubrationes poeticae eiusdem P. Ignatii Giorgi extemporaneae sunt, quas currenti calamo pro rhetorices auditoribus, cum in Societate Iesu essent, exarabat." ĐURĐEVIĆ, 1956., 250-272.

26 U naslovu je otisnuto: *Pisanka g. Augustina Vlastelinovića iz Sarajeva složena na čast i poštenje prisvitlom G. F. Jerolimu Lucichu, Varešaninu, biskupu Drivatskomu, Vladaocu Bosanskomu Skradinskomu i Posavskomu, stricu svomu poljubljenomu* (*GH*, XII., 1895., 22., [2] i *Franjevački glasnik*, IX., 1895., 6., 57).

27 U bilješci Fermendžin navodi: "Brguljanin fra Martin i fra Tadija Vukušić, prvi Bošnjak, a drugi Hercegovac, proslavljaju si domovinu pod slikom Ilirije..." *Franjevački glasnik*, IX., 1895., 6., 90.

28 Usp. *Franjevački glasnik*, IX., Sarajevo, 1895., 6., 91-92.

29 U potpisu prigodnice stoji: "P. Matthaeus Prskalo Parochus in Gradac". Fra Mate Bulić Prskalo (Gradnići, 1825. – Mostarski Gradac, 16. siječnja 1900.) habit je obukao 16. listopada 1843. u Kreševu odakle su on i fra Andrija Šaravanja kao novaci, nekoliko sjemeništara i meštar fra Jure Budimir 19. svibnja 1844. krenuli u Hercegovinu, a na putu ih je vodio fra Mate Ćorić. Iz kreševskoga samostana došli su u Mostarski Gradac (usp. PANDŽIĆ, 2001, 46). Bio je od 1864. do 1865. gvardijan na Širokom Brijegu, a sve ostalo vrijeme kapelan ili župnik na mnogim hercegovačkim župama: u Gorici, Ljutom Docu, Bukovici, Posušju,

fausto adventu in neo-erectam Provinciam Hercegovensem Reverendissimi Patris ALOYSII de PARMA Ministri Generalis totius ordinis Minorum S. Patris Francisci et dignissimi (sic!) Praesidis Capituli Provincialis in Bosnia celebrati in ipsa Provincia anno 1894. carmen (GH, XI., 1894., 30., [1]), dakle prigodom dolaska generala franjevačkoga reda Alojzija de Parma³⁰ u Bosnu i Hercegovinu. Pjesma ima 18 kvartina, a nije ispjevana u klasičnim metrima nego u nekoj neobičnoj kombinaciji srednjovjekovnih rimovanih pjesama i hrvatskih pjesama u osmercima.³¹

Uz poeziju na latinskom jeziku, u *Glasu Hercegovca* najsimpatičnije je pročitati zgodne šale na latinskome koje su vrlo rijetke, zapravo pronašao sam samo dvije. Do jedne je došlo prilikom susreta vođa engleskoga tima lorda Beaconsfielda i ruskoga Gorčakova na Berlinskom kongresu 1871. godine, kada se lord snažno usprotivio da crnomorska luka Batum pripadne Rusiji zbog interesa Turske, zbog čega su Englezi zaposjeli Cipar. Kako se ubrzo nakon toga lord razbolio, posjetio ga je Gorčakov i tom ga prilikom pozdravio riječima: “Vaša preuzvišenost za stavno bit će se odveć napila Cipra, a to nije dobar liek.” Lord mu odgovori: “Dapače, vrlo dobar liek *probatum est (pro Batum est)*.” Autor članka još dodaje: “Ta dosjetica tada se je pronosila kroz sav svijet preko novinarstva, a donosila je politički sadržaj i važnost znamenite luke Batum na Crnom moru” (GH, III., 1886., 29., [1]).

Zgodna dosjetka nalazi se u crtici “Pismo iz uže Hrvatske” koja govori o riječkom župniku i prepoštu Gaetanu Bediniju, a taj je “tvrdoglavi, samosvojni, mušičavi čovjek drmao čitavom biskupijom” i nije podnosio nikoga tko bi ga mogao ugroziti na bilo koji način, a osobito nije podnosio bistrije klerike i sjemeništince. Kada bi se neki zbog toga požalili biskupu Juraju Posiloviću, on bi odgovorio: “Ništa zato, ako se je takva mladića materijalno, moralno i intelektualno pri tom sasvim i uništilo –

Mostarskom Gradcu i tu je 1895. sagradio crkvu. Umro je od kapi, nađen je mrtav u postelji, a pokopan je u mjesnom groblju. Iskreno zahvaljujem fra Anti Mariću koji mi je dao ove podatke.

30 Luigi Canali da Parma (Aloysius de Parma), 1836.-1905., bio je general franjevačkoga reda od 1889. do 1897.

31 Za primjer navodim prvu strofu: “Sancti Sabbae quondam captiva. | Et a quatuor jam saeculis | Sub immani degens hoste | Gaude nostra Provincia!” Jedino 12. strofa ima tri stiha. Vrlo su rijetki stihovi koji imaju devet slogova.

ništa za to, jer *finis sanctificat media*.”³² Pisac članka dodaje: “Sve za veću slavu i korist gospodina Bedini-a! *Melior vivus asinus, quam mortuus philosophus!*” (GH, XI., 1894., 78, [1].)³³ Jedan od tih “filozofa mrtvih” bio je i Silvije Strahimir Kranjčević.

4.

Sumiraju li se svi prilozi u *Glasi Hercegovca*, uključivši i one naj-sitnije poput latinizama,³⁴ neodoljivo se nameće zaključak da se bogata kulturna i civilizacijska baština antike nalazila na margini vidokruga zadatakâ koje je sebi postavilo mostarsko glasilo. Na desetogodišnjicu izlaženja urednik jasno naznačuje zadaću lista:

Nama kao hrvatskome neovisnom glasilu, koje ne pozna šurovanja s narodnim protivnicima i neprijateljima jedna je podloga, jedino upozorište, sama naša mila domovina, sam hrvatski narod. (...) Mi danas izjavljujemo da je naš list priredjeno gumno za hrvatsku poviest, na koje svi hrvatski rodoljubi mogu iznositi hrvatsku poviest i njom se kititi, a mi im obećajemo vazda biti na ruku, u koliko naše sile budu moćne. (GH, XI., 1894., 1., [1])

32 Autor te rečenice španjolski je isusovac Antonio Escobar y Mendoza (1589.-1669.).

33 Vjerojatno je ta sarkastična dosjetka nastala prema biblijskom: *Melior est canis vivus leone mortuo – Bolji je živ pas nego mrtav lav*. Prop 9, 4.

34 *Glas Hercegovca* s rubrikom “Književni izpravci” započeo je u 2. broju 1889. “obračun” s uporabom tuđica pod motom: “Čovjek, koji ne štuje svog jezika, on ne zna za svoju narodnost”. Objasnjujući svrhu uvođenja te rubrike, uvodničar piše: “Ne za to što nam je draga književna prepirka (polemika) ili što nas vuče osobna mržnja i zavist, nego željni da nam se svaka stvar, koja nam se nameće, dobro promozga i razbistri, evo pišemo nekoliko redaka na korist našeg hrvatskoga jezika. (...) Da bar do nekle našoj književnoj različitosti u kraj stanemo, evo pružamo književnikom malešan i potreban abecedni, naručni (sic!) rječnik, bolje rekav dajemo im ‘književne izpravke’ ili tumač nekih poznatijih tuđih rieči.” Evo nekoliko primjera: “Asolutan (sic!) *lat.* – savršen, podpun; Agitator *lat.* – pokretač česa; Agonija *grč.* – borba života sa smrti, a može se upotriebiti i u prenešenom smislu; Akcisis, akciz *lat.* porez na robu; Appetit *lat.* – tek, slast” (GH, VI., 1889., 2., [3]). Rubrika je izlazila 1889. godine u brojevima: 2. od riječi *Aba* do *Appetit*, 3. od *Adlatus* do *Behar*, 11. od *Belletristika* do *Ćustek*, 13. od *Dahija* do *Eksekutor*, 17. od *Ekspedicija* do *Hator*, 25. od *Hazna* do *Kidisati*, 28. od *Kijamet* do *Memorandum*, 29. od *Merdevine* do *Okupacija*, 34. od *Rabiti* do *Sibijan* i u 39. od *Vabiti* do *Žurnalistika*.

Da bi se mogao prosuditi odnos *Glasa Hercegovca* prema antici, bilo je nužno steći uvid kakav su stav prema svijetu antike zauzimali ostali naši tadašnji listovi. U tu sam svrhu pozornije prelistao nekoliko istovremenih godišta splitskoga *Naroda*, zadarske *Katoličke Dalmacije* i zagrebačkoga *Vienca*, uzora svih tadašnjih listova, te sarajevske *Nade*.

U splitskom *Narodu* na latinskome se može pročitati, ito vrlo rijetko, pokoji naslov, pokoja mudra izreka i stručni pojam ili odulji citat te novopostavljeni natpis, zatim naslovi djela napisanih na latinskome te papinskih enciklika.³⁵ Usto, u nekoliko se priloga spominju i dijelovi Dioklecijanove palače.³⁶

Kada je počeo izlaziti *Glas Hercegovca*, tada je *Katolička Dalmacija* imala već petnaestogodišnje iskustvo. Na njezinim se stranicama moglo pročitati po više stupaca latinskoga teksta, a to su razna papina pisma,

35 Npr. Miroslav MILOMORSKI, "Audiatur et hoc tintinabulum – Nova početnica", *Narod*, VII., Split, 1890., 1., [1-2]; Mihajlo KRALJIČIĆ, "Quanto mutati – slika iz mladoga svijeta", *Narod*, VIII., Split, 1891., 65., [1-2]. U rubrici "Split" pod naslovom "Česma Franje Josipa" piše o njezinu otvaranju i donosi natpis koji se nalazi s južne strane: "FRANCISCUS JOSEPH I IMPERATOR ET REX FONTEM HUNC PERFECTUM AQVA JADRI FLUMINIS IN EVUNDEM INDUCTA", zatim natpis s "burne strane", tj. sa sjevera: "FRAC. JOSEPHIN-VM (sic!) EX SVO AVG. NOMINE APPELLARI BENIGNE CONCESSIT VIII ID. JUN. MDCCCLXXXIX", *Narod*, VII. (Split, 1890.), 80., [2]. Dujam Srećko KARAMAN, *Gaudenzio Petar (Radovčić)*, piše: "Ljubitelj svoga naroda i jezika, prevede za puk u narodni jezik djelo: *Expositionem Symboli Apostolici Roberti Cardinalis Bellarmini*, te i drugo djelo istoga Bellarmina: *De ascensione mentis in Deum, tractatum de contritione Marci Antonii Olivae e Societate Jesu – Societas et Communio Spiritualis R. P. Dominici de Jesu Maria*. Ova djela budu objelodanjena u tiskarnici Rimske Propagande godine 1662." *Narod*, VII., (Split, 1890), 77., [1].

36 Dušan DUJMOVIĆ, u prilogu "Na Sfingi" daje kratku povijest i opis sfinge: "Rjetki će biti našinci, koji nijesu čuli za glasovitu egipatsku sfingu, te se nalazi s podnevne strane u peristilu starih Dioklecijanovih dvorova, prema današnjoj stolnoj crkvi sv. Dujma u Spljetu. Kamena neman sasvim je dobro sačuvana, samo što je pukla po sred života. Leži potrbuške, a prednjim šapama poravnava nekakav kolut, tako da svijet veli: mjesi pogaču. Valja da je tvrda ta pogača, koja se mjesi više hiljada godina. Ima starica, koje su spravne zakleti se, da kad gogj prijeti kakova pogibao, glad ili morija, uvijek sfinga o ponoći ispušta mukao pakleni glas; a kada je na domaki koja radost ili veselje, onda zvuči, kano najljepše zvono. Neke bi dapače htjele da je ova neman starješica svim vješticama i morinama, i da je po oluji nije nikada na mjestu, nego se uzvitla zrakom, kano lagano perce. Ja nisam ni čuo ni vidio ništa od svega toga, pa vam stoga ne ću ni pripovijedati, što ne mogu duševno posvjedočiti. Moja je današnja pripovijest do dlake istinita, te me nije strah da će me ko s nje prekorigiti..." *Narod*, VII., Split, 1890., 1., [1].

govori koji su izrečeni u audijencijama kod pape, pisma upućena papi,³⁷ a najobimniji su tekstovi papinih enciklika koje su izlazile u nastavcima.³⁸ Uz te specifične tekstove na latinskom jeziku, u *Katoličkoj Dalmaciji* donose se brojni i prilično veliki citati na latinskome u mnogim priložima (biskupskim okružnicama, raznim teološkim i filozofskim raspravama). Međutim, u zadarskom listu nema ništa antičkoga niti bilo kakva spomena antike.

Svijet antike, njezine umjetnosti, književnosti, kulturne i političke povijesti svom je čitateljstvu najbolje predočio sarajevski list *Nada – pouci, zabavi i umjetnosti* koji izlazi od 1895. godine.³⁹ Vjerojatno je tomu najviše pridonio S. S. Kranjčević, ali to je već doba koje je imalo posve drugo poimanje antike i njezine goleme baštine.

37 “Sv. O. Papa kinezkomu caru”, *Katolička Dalmacija*, XVI., Zadar, 1885., 23., [2]. Uz članak “Sv. O. Papa i utemeljitelj Malih sestara za siromahe” donosi čitavi breve. *Katolička Dalmacija*, XVI., Zadar, 1885., 85., [1-2]. Papino pismo ktanskom nadbiskupu. *Katolička Dalmacija*, XVIII., Zadar, 1887., 14., [2-3]. List bečkog nuncija Sv. O. Papi *Katolička Dalmacija*, XVIII., Zadar, 1887., 42., [1]. U članku “Niemci katolici pred papom” donosi govor na koji je papa odgovorio, a njegov odgovor na latinskom zaprema cijeli stupac. *Katolička Dalmacija*, XVI., Zadar, 1885., 33., [2]. Zatim donosi “List Nj. Preuzvišenosti biskupa Strossmayera”. Pismo je datirano “Diakovae, 8. Septembris 1885.”. *Katolička Dalmacija*, XVI., Zadar, 1885., 64. [1].

38 Usp.: “Sanctissimi domini nostri Leonis Divina providentia Papae XIII Epistola encyclica *De civitatum constitutione Christiana*”. *Katolička Dalmacija*, XVI., (Zadar, 1885.), 76-82. [1]. U tim brojevima latinski tekst zaprema od tri do pet stupaca.

39 U 4. broju tiskana je pjesma A. Tresića-Pavičića “Platonska ljubav” koja ima moto: “*Revela oculos meos et considerabo mirabilia de lege tua*” (Ps. 118,9), zatim prilog Milana Ivančevića “Na Piazza della Navona – silueta iz rimskih uspomena”. Usp. *Nada*, I., Sarajevo, 1895., 4, 61-62 i 74-75. U 5. broju objavljeni su natpisi s rimskih spomenika pronađenih u Sarajevu i na Ilidži, a Sabić u 6. broju citira četiri heksametra nekoga srednjovjekovnog njemačkog pjesnika u kojima veli da bi mu bilo premalo čitavo nebo i sva mora kad bi htio na njima zapisati sve zamke i načine na koje sve žene love srca mladića. *Nada*, I., Sarajevo, 1895., 6, 135. U 9. broju tiskana je Kranjčevićeva pjesma “Heronejski lav” s bilješkom: “Nakon bitke kod Heroneje g. 338. pr. Hr. podigoše zahvalni potomci, u slavu poginulim borcima protiv Filipa, na bojnome polju spomenik: lava od mramora. Taj proslavljeni preostatak klasičnog doba oborio se tečajem dugih stoljeća, a ruševine nalaze se kraj sela Kaprene, gdje je također i grob svete čete Tebanaca, koji padoše za svoju domovinu sve i jedan, kako se i zavjeriše. Grčka vlada pozvala je nedavno u poslu Partenona profesora Durma u Atinu, a tom zgodom uznastojalo je i grčko arheološko društvo, da opet uspostavi onog lava kod Heroneje. Srećna Helado, kraj ovakijeh uspomena!” *Nada*, I., Sarajevo, 1895., 69, 173.

***

Iz navedenih primjera uporabe uzora iz antičkoga svijeta što ih je svojim čitateljima ponudio *Glas Hercegovca* povezujući ih s aktualnim prilikama, može se reći da je ovaj list vrlo oprezno i mudro u najtežim trenucima posegnuo i iz prebogate škrinje antičke povijesti i civilizacije izvukao najuvjerljiviji egzemplar za svoj cilj. Najočitiji je primjer pjesma "Slavni orač" kao primjer najljepšega domoljublja. Uporaba latinskih sentencija relativno je česta i raznovrsna. Njih su pisci priloga rabili ponajprije kao najjači argument kredibilitnosti iznesenih tvrdnjâ ili kao učenu doskočicu, a one su istodobno dodatno stilski obilježavale te tekstove i davale im patinu drevnosti koja *per se* persuazivno djeluje na čitatelja. Zanimljivo je da *Glas Hercegovca* nigdje i ni na koji način nije pokazao interes da svoje čitatelje upozna s golemom hrvatskom književnošću napisanom na latinskom jeziku. Doduše, spominjao je elegiju fra B. Josića i pjesme Mihailovića i Lipanovića kada mu je bilo najgušće i njima se poslužio za dokaz davnašnjega izjašnjavanja hrvatske narodnosti u Bosni i Hercegovini. Objavljivanje Prskalove prigodnice prava je iznimka do koje su doveli usko lokalni razlozi. Na kraju, ma koliko *Glas Hercegovca* bježao od svega antičkoga zbog svoje opijenosti romantizmom i pravaštvom, ipak je u svojim glavnim zadacima, a to je u prvom redu obrana hrvatstva i svega hrvatskoga, posezao za antikom i iz nje donosio primjere i argumente kao krunske dokaze ispravnosti svojih stavova i tvrdnjâ.

Literatura

- ĐURĐEVIĆ, Ignjat (1956.), *Latinske pjesni razlike*, JAZU – Hrvatski latinisti, knjiga 4, Zagreb.
- *Glas Hercegovca*, I.-XII., Mostar, 1885.-1896.
- JEŽIĆ, Slavko (1993.), *Hrvatska književnost od početaka do danas 1100-1941.*, 2. izdanje, GZH, Zagreb.
- SOLAR, Milivoj (2003.), *Povijest svjetske književnosti*, Golden marketing, Zagreb.
- PANDŽIĆ, Bazilije (2001.), *Hercegovački franjevci sedam stoljeća s narodom*, ZIRAL, Mostar – Zagreb.
- *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije* (1977.), Mostar.